

ριαλιστικοῦ κράτους, εὐχερестаτή ἄλλοτε εἶναι σήμερον λίαν δυσχερής, ἐνίοτε μάλιστα καὶ ἀδύνατος.

IV. Ἡ θέσις τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ ἐναντι τῆς κεφαλαιοκρατίας, τοῦ ἐθνικισμοῦ καὶ τοῦ πανειρητισμοῦ.

Δὲν εἶναι πλέον δυσχερὲς μετὰ τὴν ἀνωτέρω γενομένην διερεῦνησιν τῆς φύσεως τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ νὰ καθορίσωμεν τὴν σχέσιν τούτου πρὸς τὴν κεφαλαιοκρατίαν, τὸν ἐθνικισμὸν καὶ τὸν πανειρητισμὸν.

Δύο ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων συμπερασμάτων τῆς ἐν τῇ παραγράφῳ ταύτῃ ἐπιχειρηθείσης ψυχανάλυσεως τῆς ἱμπεριαλιστικῆς ὁρμῆς εἶναι, πρῶτον ὅτι αὕτη ἔχει ἐν μέρει μὲν ὕλικὸν ἐν μέρει δὲ ἠθικὸν χαρακτῆρα ὡς προερχομένη ἀπὸ τὴν σύνθεσιν τῶν ὁρμῶν τῆς συντηρήσεως καὶ διακρίσεως ἐνὸς μεγάλου κράτους καὶ δευτέρον ὅτι αἱ ρίζαι τῆς δὲν εἶναι μόνον βαθεῖαι ἐντὸς τῆς ψυχῆς τῶν ἐθνικῶν ὁμάδων ἀλλὰ καὶ πολὺ παλαιαί.

Καὶ πρὸς τὰ δύο ταῦτα συμπεράσματα ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν ἡ ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς ἐκτεθεῖσα σοσιαλιστικὴ ἀντίληψις περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν οὗτος εἶναι προϊὼν τῆς καπιταλιστικῆς ἀδηφαγίας καὶ συνεπῶς ὄχι παλαιότερος τῆς ἐμφανίσεως τῆς κεφαλαιοκρατίας ⁽¹⁾. Ὁ ἱμπεριαλισμὸς δὲν ὀφείλεται εἰς μίαν διαστροφὴν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς τὴν ὁποίαν παρήγαγε τὸ «μῖασμα τοῦ κεφαλαιοκρατισμοῦ», ὡν ἀντιθέτως μία φυσικὴ κατάστασις τὴν ὁποίαν δὲν δυνάμεθα ἀπολύτως νὰ ἐξαλείψωμεν, ὅπως δὲν δυνάμεθα νὰ μεταβάλωμεν ριζικῶς καὶ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀφ' ἑτέρου ὁ ἱμπεριαλισμὸς δὲν ἔχει καθαρῶς ὕλιστικὰ ἔλατήρια, ὅπως φαντάζονται οἱ σοσιαλισταί, διότι ὡς εἶπομεν σπουδαίαν ἐπιρροὴν ἄσκει καὶ τὰ ἠθικὰ τοιαῦτα, ἢ ἐπιθυμία δηλονότι τοῦ μεγάλου ἔθνους ὅπως καταλάβῃ μίαν ὅσον τὸ δυνατόν ἀνωτέραν θέσιν μεταξὺ τῶν ἄλλων μεγάλων ἔθνων. Τέλος ὁ ἱμπεριαλισμὸς εἶναι διὰ τοὺς λόγους τοὺς ὁποίους ἀνεπτύξαμεν, ἐπιφυλασσόμεθα δὲ ὅπως κυρώσωμεν διὰ παραδειγμάτων ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει, φαινόμενον πολὺ παλαιότερον τῶν ἐφευρέσεων καὶ ἀνακαλύψεων, τῆς βελτιώσεως τῆς

(1) Παραμερῆ γνώμην περὶ τῆς ἐπιρροῆς ἣν ἄσκει τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα ἐπὶ τῶν πολέμων διετύπωσε καὶ ὁ διάσημος Γερμανὸς φιλόσοφος Fichte, ἀχθεὶς μάλιστα εἰς τὸ παράδοξον φαινόμενον σήμερον συμπέρασμα ὅτι διὰ νὰ ἀποφύγωμεν τοὺς πολέμους πρέπει νὰ ἀποφύγωμεν πᾶσαν οἰκονομικὴν ἐπαφὴν ἐνὸς κράτους μετὰ τῆς ἄλλοδαπῆς. «Ἐν κράτος, λέγει, τὸ ὅποιον ἀκολουθεῖ τὸ σήμερον ἐν χρήσει σύστημα εἶναι ἐξ ἐμπορικῶν λόγων ἀχόρταγον. Ἐὰν ὅμως ὅλα τὰ κράτη γίνουν «κλειστὰ ἐμπορικὰ κράτη» οὐδεὶς πλέον θὰ ὑπάρχῃ λόγος πολέμου» (Geschlossener Handelsstaat σελ. 96). Εἰς τὸ αὐτὸ τέρμα— τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἀποφυγὴν τῶν πολέμων— ἐζήτουν νὰ φθάσουν οἱ φιλελεύθεροι τῆς μαγχεστριανῆς σχολῆς διὰ τῆς ἀντικρυς ἀντιθέτου ὁδοῦ, τῆς τῆς πλήρους οἰκονομικῆς ἐλευθερίας καὶ ἄρσεως κάθε ἐμποδίου παρακωλύοντος τὴν μεταφορὰν τῶν οἰκονομικῶν ἀγαθῶν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον!

παραγωγῆς καὶ τῆς τελειοποιήσεως τῶν μέσων συγκοινωνίας, τῆς συσσωρεύσεως τῶν κεφαλαίων εἰς ὀλίγας χεῖρας καὶ τῆς δημιουργίας πολυαριθμοῦ ἐργατικῆς τάξεως.

Ἡ περὶ ἱμπεριαλισμοῦ γνώμη τῶν σοσιαλιστικῶν κύκλων κατὰ τοῦτο μόνον προσεγγίζει πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν ὅτι ἐξαίρει εὐλόγως τὸ ἰδιαίτερον συμφέρον μιᾶς τάξεως, τῆς κεφαλαιοδοτικῆς ἀστικῆς, πρὸς ἱμπεριαλιστικὴν ἐξάπλωσιν. Ὡς εἶπομεν ἀλλαχοῦ, τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς τοῦτο τῶν αὐτομάτων ομάδων τῶν ἀπαρτιζουσῶν ἐν κράτος ποικίλλει ἀναλόγως τῶν ὑλικῶν καὶ ἠθικῶν ὠφελημάτων ἐκάστης ἐκ τῆς ἐξαπλώσεως. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν αἱ αὐτόματοι αὐταὶ ομάδες δίστανται ἐθνικῶς ἀπ' ἀλλήλων, ἡ κυρίαρχος ἐθνότης εἶναι ἐκείνη ἣτις περικλείει ἐν τῇ ψυχῇ τῆς ἐντατικωτέραν τὴν ἱμπεριαλ. δομὴν, ἐφ' ὅσον ὅμως πρόκειται περὶ ὁμοιογενοῦς ἢ ὁποσοῦν τοιούτου κράτους τότε τὸ μεγαλύτερον συμφέρον καὶ ἐνδιαφέρον πρὸς ἱμπεριαλιστικὴν ἐξάπλωσιν ὑπάρχει παρὰ τῇ τάξει ἐκείνῃ ἣτις εὐρίσκεται ἐν τῇ ἀρχῇ. Δεδομένου ὅτι ἡ κεφαλαιοκρατικὴ τάξις εἶναι σήμερον εἰς τὰ περισσότερα τῶν πεπολιτισμένων κρατῶν ἢ ἄρχουσα τάξις, εἶναι ἐπόμενον νὰ περιβάλλῃ αὕτη μὲ ἐξαιρετικὴν συμπάθειαν τὸν ἱμπεριαλισμὸν καὶ νὰ ἐμφανίζῃ τοῦτον εἰς τὰ ἴδια τοῦ κόσμου ὡς γέννημα καὶ θρόμμα τῆς. Παρόμοιόν τι συνέβαινε καὶ ἐν τῷ παρελθόντι, ὅποτε ἡ συγκέντρωσις ὅλων τῶν ἐξουσιῶν παρὰ τῷ μονάρχῃ, τῇ τάξει τῶν εὐγενῶν ἢ τῷ κλήρῳ ἔκαινε ὥστε αὐτοὶ κυρίως νὰ ἐμψυχώνουν τὰ ἱμπεριαλιστικὰ ἰδεώδη, ὅπως ἀκριβῶς ἡ τυχὸν ἐν τῷ μέλλοντι μετάθεσις τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τῆς κεφαλαιοκρατικῆς εἰς τὴν ἐργατικὴν φέρῃ εἰπεῖν τὰς ἐξουσίας εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην μᾶλλον ἱμπεριαλιστικὴν ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ἐκτὸς ἐξουσίας τοιαύτας.

Ἐκτὸς τούτου εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ κεφαλαιοκρατία ἔδωκε νέαν τροφήν εἰς τὸν ἱμπεριαλισμὸν διὰ τῶν δόλων τὰ ὅποια τῷ ἐχάλκευσε καὶ τὰ ὅποια δὲν ἐγνώριζε παντάπασιν ἢ δὲν ἐγνώριζεν εἰς τόσον εὐρείαν κλίμακα ἢ προκεφαλαιοκρατικὴ ἀνθρωπότης. Τὰ ὅπλα ταῦτα εἶναι τὰ οἰκονομικὰ μέσα τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, τὸ ἐμπόριον, ἡ βιομηχανία, τὰ εἰς ξένα κράτη γεγόμενα δημόσια δάνεια, ἡ ἀνάληψις κατασκευῆς ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ δημοσίων ἔργων μεγάλης σημασίας καὶ ἰδίως μέσων συγκοινωνίας καὶ ἐν γένει πᾶσα διάθεσις κεφαλαίων εἰς ξένας χώρας, ἀσθενεστεράς οἰκονομικῶς καὶ πολιτικῶς.

Ἀφ' ἐτέρου ὅμως πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ κεφαλαιοκρατία ἐξηυγένισε τὸν ἱμπεριαλισμὸν, ἄρασα τὰ βάρβαρα χαρακτηριστικὰ, τὰ ὅποια ἕως τότε τὸν διέκρινον καὶ περιορίσασα τὴν χρῆσιν τῶν πολιτικῶν μέσων χάριν τῶν εἰρηνικῶν οἰκονομικῶν ⁽¹⁾. Βεβαίως καὶ τὰ οἰκονομικὰ

(1) Ὁ Schumpeter μάλιστα ὑπερθεματίζων δέχεται (op. cit. σελ. 58 ἐπ.) ὅτι ἡ κεφαλαιοκρατία δὲν προσφέρει γόνιμον ἔδαφος δι' ἱμπεριαλιστικὰς ὁρμάς. «Ἐνδέχεται λέγει, νὰ ἔχη συμφέροντα ἐκ τῆς ἱμπεριαλιστικῆς ἐξαπλώσεως, οἱ ἀνθρώποι τῆς ὁμοῦ εἶναι ἐξαιρετικῶς ἀπόλεμοι. Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι πρέπει νὰ ἀναμένονται ἀντιἱμπεριαλιστικαὶ ἐκδηλώσεις παντοῦ ὅπου ἡ κεφαλαιοκρατία εἰσέδυσεν εἰς τὴν οἰκονομίαν καὶ διὰ τῆς οἰκονομίας εἰς τὴν ψυχὴν τῶν νεωτέρων λαῶν καὶ μάλιστα ἐκεῖ ἐνθα ἡ διεξόδουσις αὕτη

μέσα τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ δὲν εἶναι ἀνώδυνα διὰ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ ἡττημένους, δὲν δύνανται ἐν τούτοις οὐδὲ πόρρωθεν νὰ παραβληθοῦν πρὸς τὴν ὀμότητα τῶν πολιτικῶν, πρὸς τὰ τεράστια οἰκονομικὰ ἀγαθὰ τὰ ὁποῖα ἐντεῦθεν καταστρέφονται, τὸ αἷμα τὸ ὁποῖον ρέει διὰ τῆς χρήσεως των καὶ τὴν ὀπισθοδρομήσιν τὴν ὁποῖαν ἐπιφέρουν ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος.

Σημαντικῶς ὀρθωτέρα φαίνεται ἡμῖν ἡ ἀντίληψις τῶν ἐθνικιστῶν περὶ ἱμπεριαλισμοῦ, ὡς μὴ περιορίζουσα τοῦτον χρονικῶς καὶ ἀναγνωρίζουσα

ὑπῆρξε βαθύτερα, οἱ δὲ τύποι τῆς προσήγγισαν εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν». Οἱ λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους ὁ Schumpeter δέχεται τὴν κεφαλαιοκρατίαν ἀντιἱμπεριαλιστικὴν εἶναι οἱ ἑξῆς : α'.) Εἰς τὰς κεφαλαιοκρατουμένας χώρας παρατηρεῖται κατ' ἀρχὴν μία ἐχθρότης ἐναντίον τῶν πολέμων, τῆς μυστικῆς διπλωματίας, τῶν ἐξοπλισμῶν, τῆς ὑποχρεωτικῆς θητείας καὶ τῆς στρατοκρατίας. Ἡ ἐχθρότης αὕτη ὀφείλει τὴν ἀπαρχὴν τῆς εἰς τὴν χώραν τὴν τὸ πρῶτον ἐκκεφαλαιοκρατηθεῖσαν, τὴν Ἀγγλίαν. Συναφῆς πρὸς τὴν ἐχθρότητα ταύτην εἶναι καὶ ἡ αὐτόθι προσήλωσις πρὸς τὸ ἐλεύθερον ἐμπόριον, τὸ φέρον ὡς γνωστὸν εἰς τὴν παγκόσμιον εἰρήνην. β'.) Ἀπανταχοῦ ἐνθα εἰσέδυσεν ἡ κεφαλαιοκρατία ἐσηματίσθησαν ἰσχυρὰ εἰρηνόφιλα κόμματα, εἰς τρόπον ὥστε ἡ κήρυξις πολέμου εἰς τὰς χώρας ταύτας νὰ σημαίνῃ θριμεῖς ἐσωτερικοὺς ἀγῶνας. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται καὶ τὸ ὅτι κάθε πόλεμος χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων καὶ τῶν κομμάτων εἰς τὰς ἐπισήμους των δηλώσεις ἐπιμελῶς ὡς ἀμυντικὸς πόλεμος, τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι εἰς ἐπιθετικὸς τοιοῦτος μόνις θὰ ἦτο πολιτικῶς ἀνεκτός. Ἄλλοτε δὲν εἶχεν οὕτω τὸ πρᾶγμα. «Ὁ ἱμπεριαλισμὸς ὅστις κατὰ τὸ ἀπώτερον παρελθὸν οὐδενὸς προσχήματος εἶχεν ἀνάγκην, κατὰ δὲ τὴν περίοδον τῆς ἀπολύτου μοναρχίας μόνις ἐκαλύπτετο δι' ἀραχνουφοῦς ὑφάσματος, ὑποχωρεῖ ἤδη πρὸ τῆς κοινῆς γνώμης. Κανεὶς λαὸς καὶ καμμία κυρίαρχος τάξις δὲν δύναται σήμερον νὰ θεωρήσῃ τὸν πόλεμον ὡς μίαν ὀμαλήν κατάστασιν ἢ ὡς ὀμαλὸν στοιχεῖον τῆς λαϊκῆς ζωῆς. Οὐδεὶς ἀμφιβάλλει ὅτι δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀνωμαλία καὶ ὡς ἀτύχημα . . . Καὶ αὕτη ἡ λέξις «ἱμπεριαλισμὸς» χρησιμοποιεῖται μόνον ὡς μομφὴ ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ἀποφεύγεται ἀγωνιωδῶς προκειμένου περὶ τῆς ἰδίας πολιτικῆς». γ'.) Ὁ ὑπὸ τῆς κεφαλαιοκρατίας διαμορφωθείς τύπος τοῦ βιομηχανικοῦ ἐργάτου εἶναι ἀπανταχοῦ μετὰ φανατισμοῦ ἐναντίον τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ. Εἶναι δυνατόν βέβαια νὰ ἀποσπάσῃ τις διὰ τῆς καταλλήλου προπαγάνδας ἀπὸ τὰς ἐργατικὰς μάζας τὴν συγκατάθεσιν των ἢ τὴν οὐδαιτερότητα των, πάντως ἡ πρωτοβουλία βιαίας ἐξαπλωτικῆς πολιτικῆς οὐδέποτε προέρχεται ἀπὸ αὐτούς. δ'.) Κατὰ τὴν κεφαλαιοκρατικὴν περίοδον διεμορφώθησαν μέθοδοι παρακωλύσεως τῶν πολέμων καὶ εἰρηνικῆς διευθετήσεως τῶν μεταξὺ τῶν κρατῶν διαφορῶν, δυνάμεναι νὰ ἐξηγηθοῦν μόνον διὰ τῶν σχετικῶν προσπαθειῶν τῆς κεφαλαιοκρατίας. Αἱ μέθοδοι αὗται ἀποτυγχάνουν συχνά, συχνότερον ὅμως ἐπιτυγχάνουν τοῦ σκοποῦ των. ε'.) Ἐνδεικτικὴ εἶναι καὶ ἡ στάσις τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Β. Ἀμερικῆς, αἱ ὁποῖαι παρ' ὅλον τὸν ἐκκεφαλαιοκρατισμὸν των παρουσιάζουν ἀσθενεστάτας ἱμπεριαλιστικὰς τάσεις. Αἱ Ἡν. Πολιτεῖαι ὑπῆρξαν πράγματι ὁ πρῶτος συνήγορος τῆς ἰδέας τοῦ ἀφοπλισμοῦ καὶ τῆς διεθνοῦς διαιτησίας, δὲν ἐπωφελήθησαν δὲ ἐπανειλημμένως παρουσιασθεῖσάντων εὐκαιριῶν ὅπως κατακτήσουν τὰ ἀσθενῆ γειτονικά κράτη, ἰδίως τὸν Καναδᾶν καὶ τὸ Μεξικόν.

Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Schumpeter εἶναι καθ' ἡμᾶς ἀναμφισβητήτως [ὑπερβολικὴ, ἀν καὶ συνεπῆς πρὸς τὴν θεωρίαν του ὅτι ὁ ἱμπεριαλισμὸς εἶναι ἡ «Objektlose Disposition eines Staates zu gewaltsamer Expansion ohne angebbare Grenze» (op. cit. σελ. 5) καὶ ὅτι «. . . zahllose Kriege, vielleicht die Mehrzahl aller Kriege sind ohne zureichenden Grund geführt worden und die gewaltsamen Energieaufwendungen der Völker gleichsam ins Leere verpufft» (σελ. 48).

τὴν φυσιολογικὴν τοῦ προέλευσιν. Τὸ σπουδαιότερον σφάλμα τῆς ἐθνικιστικῆς θεωρίας εἶναι ἡ μονομέρεια τῆς, καθιστῶσα αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης τὸν ἀντίποδα τῆς σοσιαλιστικῆς. Ὅπως οἱ σοσιαλισταὶ νομίζουν ἐσφαλμένως ὅτι ὁ ἱμπεριαλισμὸς ἀποβλέπει ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὴν ὕλικὴν ἐκμετάλλευσιν ἑνὸς λαοῦ ὑπὸ ἄλλου, οὕτω καὶ οἱ ἐθνικισταὶ ὑπερβάλλουν τὰ πράγματα διαβλέποντες ἐν τῇ ἱμπεριαλιστικῇ ὁρμῇ ἀπλῶς καὶ μόνον τὴν ὁρμὴν τῆς ἐθνικῆς διακρίσεως καὶ τὸν ἐγχειλίζοντα πατριωτισμὸν. Μόνη ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα, μόνη ἡ θέλησις ὅπως τὸ ἴδιον ἔθνος κατέχη μίαν ἐκ τῶν πρώτων θέσεων ἐν τῷ κόσμῳ, μόνη ἡ ἐπιθυμία πρὸς διάδοσιν τῆς ἰδίας θρησκείας ἐν τῇ οἰκουμένῃ, δὲν ὤθησαν ποτὲ τοὺς μεγάλους λαοὺς εἰς ἱμπεριαλιστικοὺς ἀγῶνας. Πάντοτε συνέτρεχε—ποῦ περισσότερον, ποῦ ὀλιγώτερον—ὁ πόθος τῶν πολεμικῶν λαφύρων καὶ τῶν πολυτίμων μετάλλων, τῶν δούλων καὶ τῶν ὡραίων γυναικῶν, τῶν εὐφόρων γαιῶν καὶ τῶν χλοερῶν λεμιῶνων ἢ εἰς ἐποχὴν μᾶλλον πεπολιτισμένην, τῆς κατακτήσεως τῶν ξένων ἐμπορικῶν ἀγορῶν διὰ τῶν ἰδίων βιομηχανημάτων, τῆς ἐπικερδοῦς τοποθετήσεως κεφαλαίων, τῆς ὑπὸ εὐνοϊκοὺς ὄρους ἀναλήψεως κατασκευῆς ἐν τῇ ξένῃ δημοσίῳ ἔργων, τέλος τῆς διοχετεύσεως ἐκεῖσε τοῦ πλεονάζοντος πληθυσμοῦ. Εἰς τὸν ἱμπεριαλισμὸν δὲν δυνάμεθα βέβαια νὰ ἀρηθῶμεν τὸ ἠθικὸν ἀλλ' οὔτε καὶ τὸ ὕλικόν του στοιχεῖον. Χρειαίεται ἀναμφισβητήτως ἡ συνδρομὴ ἀμφοτέρων, ἂν καὶ εἰς διαφόρους ἀναλογίας κατὰ τόπους καὶ χρόνους.

Τὰ ἐν τῇ προκειμένῃ παραγράφῳ περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ ἐκτεθέντα καθιστῶσι πρόδηλον καὶ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν πανειρηνισμόν.

Πρῶτον εἶναι γεγονὸς κυρούμενον ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὅτι ἡ δημιουργία καὶ διατήρησις ἑνὸς μόνου ἱμπεριαλιστικοῦ κράτους περιλαμβάνοντος ὅσπασαν τὴν οἰκουμένην καὶ συνεπῶς ἡ πραγματοποιήσις οὕτω τοῦ πανειρηνιστικοῦ ἰδεώδους ὑπῆρξε μέχρι τοῦδε ἀνέφικτος. Πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο προσήγγισαν ἀπλῶς ἡ Ρώμη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία κατὰ τὸν μεσαίωνα, πλὴν καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην περίπτωσιν τοὺς ἐξωτερικοὺς ἀγῶνας ὑπεκατέστησαν ἀπλῶς οἱ ἐσωτερικοὶ τοιοῦτοι, ἰδίως κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν περίοδον κατὰ τὴν ὁποίαν, καθὼς παρατηρεῖ ὁ Millet ⁽¹⁾, «ἐπὶ πέντε καὶ πλέον αἰῶνας ἔζη ἡ Εὐρώπη μέσα εἰς μίαν ἀναρχίαν, μέσα εἰς πολέμους μεταξὺ οἰκογενειῶν, μεταξὺ πύργων, μεταξὺ πόλεων». *Ἐτι μᾶλλον ἀνέφικτος εἶναι σήμερον ἢ ἔσεται ἐν τῷ ἐγγύς μέλλοντι ἡ ἕδρευσις ἑνὸς ἐνιαίου παγκοσμίου κράτους καὶ ἐν τοιαύτῃ λίαν ἀπιθάνῳ περιπτώσει ἢ ἀποφυγῇ τῶν ἐσωτερικῶν διαμαχῶν, μετὰ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς ἀνθρωπότητος ἐφ' ὀλοκλήρου σχεδὸν τοῦ πλανήτου μας καὶ τὴν τελείαν διαμόρφωσιν μεγάλων ἱστορικῶν ἐθνῶν.*

Πολὺ ἀμφίβολος εἶναι ὡσαύτως ἡ πραγμάτωσις τῆς παγκοσμίου εἰρήνης διὰ τῆς ὑπαγωγῆς ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν ἢ τὴν ἐπιρροὴν ὀλίγων ἱμπεριαλιστικῶν κρατῶν. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἡ ἀποτελεσματικὴ συνεννόησις

(1) R. Millet op. cit. σελ. 283.

μεταξύ αὐτῶν πρὸς ἀποφυγὴν τῶν πολέμων εἶναι δυσχερεστάτη—ἐκαστον ἐκ τῶν κρατῶν τούτων θὰ ζητῆ μοιραίως νὰ καταλάβῃ θέσιν ἀνωτέραν τῆς τῶν ἄλλων ἐπὶ ζημίαι των, οὐδόλως εἶναι πιθανὸν ὅτι οἱ μικροὶ λαοὶ θὰ ἔκλυτον ἀνευ ἐρρωμένης ἀνπιστάσεως τὸν αὐχένα πρὸ τῶν μεγάλων, πρὸς ἐδραίωσιν τῆς εἰρήνης τῆς οἰκουμένης. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει θὰ ἦτο τῇ ἀληθείᾳ πολὺ θλιβερόν νὰ ἐπιδιώκηται ἡ εἰρήνη διὰ μακρῶν πολέμων, μέχρι τῆς τελείας ὑπαγωγῆς ὅλων τῶν λαῶν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῶν ὀλίγων τούτων κρατῶν. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν διὰ ποταμῶν αἱμάτων ἐπιτευχθεῖσαν ὑπαγωγὴν ταύτην, τίς ἐγγυᾶται ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη θὰ διατηρηθῇ ἐπὶ μακρὸν καὶ ὅτι οἱ ἐσωτερικοὶ ἀγῶνες ἐνὸς ἢ πλειόνων ἐκ τῶν κρατῶν δὲν θὰ ἀγάγωσιν εἰς τὴν ἀποσύνθεσίν των καὶ συνεπῶς εἰς τὴν προτέραν «πολυκρατίαν»; Δὲν θὰ ἦντλει ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ ἀνθρωπότης ἐκ τοῦ πύθου τῶν Λαναίδων καὶ μάλιστα κατὰ τοιοῦτον φρικώδη τρόπον;

Δι' ὄλους αὐτοὺς τοὺς λόγους δέον νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι πολὺ μικρὸν σχετικῶς ἔδαφος συνεννοήσεως ὑπάρχει μεταξὺ ἱμπεριαλισμοῦ καὶ πανειρηνισμοῦ καὶ ὅτι εἶναι πλήρως δεδικαιολογημένη ἡ μεγάλη μάζα τῶν πανειρηνιστῶν, οἵτινες κατ' ἀντίθεσιν πρὸς εὐαρίθμους δμοϊδεάτας των καταφέρονται κατὰ τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, ὡς τοῦ κακοῦ δαίμονος τῆς εἰρήνης τῆς ἀνθρωπότητος. Εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτὸν μεταξὺ ἱμπεριαλισμοῦ καὶ πανειρηνισμοῦ πολὺ φοβούμεθα ὅτι δὲν θὰ εἶναι διὰ τὸ ἐγγὺς τοῦλάχιστον μέλλον ὁ τελευταῖος ὁ νικητής. «Εἶναι ἀναμφισβήτητον, λέγει ὁ Ratzenhofner (1), ὅτι ἡ φυσικὴ ἐχθρότης μεταξὺ τῶν λαῶν περιορίζεται μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου εἰς σημεῖον ὥστε νὰ εἶναι αὕτη μόνον ἐν βούκεντρον διὰ τὴν ἐκπολιτιστικὴν μας ἀνάπτυξιν. Πλὴν ὁ τέλειος ἀποκλεισμός τοῦ βιαίου ἀγῶνος εἶναι ἀνέφικτος.» Ἄλλως τε χωρὶς τὸν ἀγῶνα τοῦτον θὰ ἐθιάπτετο κάθε κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἐξέλιξις. Δυνάμεθα ἀναμφισβόλως νὰ περιορίσωμεν τὴν φυσικὴν ἐχθρότητα, ὅταν ὅμως αὕτη ἐκσπάσῃ γίνεται καταστρεπτικὴ. Ὅσον περισσότερον τὴν περιορίζομεν τόσον καταστρεπτικωτέρα γίνεται... Οἱ φυσικοὶ ὄροι τῆς ὑπάρξεώς μας περιέχουν οὕτως εἰπεῖν ἐν μέτρον ἐχθρικῆς δυνάμεως, ἥτις πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ ἐκδηλωθῇ. Ἡ δύναμις αὕτη λανθάνει ἐφ' ὅσον ὁ περὶ ὑπάρξεως ἀγῶν διαδραματίζεται εἰρηρικῶς. Ἐξαπολύεται ἀντιθέτως, εὐθὺς ὡς τοῦτο δὲν εἶναι πλέον δυνατόν....». **Θὰ εἶναι δμως καὶ τὸ ἀπώτερον μέλλον τόσον ζοφερόν ὅσον καὶ τὸ προσεχές; Βεβαίως δὲν δύναται τις νὰ ἀποκλείσῃ καθ' ὅλοκληρίαν τὸ ἐνδεχόμενον τῆς ἐξευγενίσεως τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς εἰς σημεῖον ὥστε οἱ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ομάδων ἀγῶνες—τούτους νὰ ἀποφύγῃ τις εἶναι ὄχι μόνον ἀδύνατον ἀλλὰ καὶ ὀλέθριον—νὰ χρησιμοποιοῦν μόνον ἔντιμα, ἠθικά, ἥπια, μὴ πολεμικὰ μέσα καὶ νὰ περιορίζωνται ἐντὺς ὁρισμένων ὁρίων διαγραφομένων ὑπὸ τῶν ἀνθρωπίνων ἰδεωδῶν. Οὐχ ἦττον ἐὰν θὰ ἔπρεπέ τις νὰ κρίνῃ ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε πείρας ἡ περιπόθητος αὕτη ἡμέρα δὲν φαίνεται ἐγγύς. Εἰδικώτερον ὡς πρὸς τοὺς μεταξὺ τῶν κρατῶν ἀγῶνας θὰ ἔλθῃ, ἐὰν θὰ ἔλθῃ ποτέ, μετὰ πολ-**

(1) Ratzenhofner Politik I σελ. 138.

λὰς ἑκατονταετηρίδας, μετὰ προηγουμένην ἠθικοποίησιν τῶν ἐσωτερικῶν ἀγώνων μεταξὺ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ομάδων των—ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν τῆς ἠθικοποιήσεως καὶ τῶν ἐξωτερικῶν τοιούτων—μετὰ ἔτι ἐντατικωτέραν ἀνάπτυξιν τῶν διεθνῶν μέσων συγκοινωνίας καὶ τῶν παγκοσμίων οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν σχέσεων καὶ μετὰ τὴν ἀνοδὸν τῶν σήμερον ἀναναπτύκτων λαῶν ἐπὶ ἐνὸς ἀνωτέρου ἐκπολιτιστικοῦ ἐπιπέδου, εἰς τρόπον ὅσπερ νὰ εἶναι εὐχερῆς ἢ μεταξὺ τῶν ἐθνικῶν ομάδων συνεννόησις καὶ δυσχερῆς ἢ ἐκμετάλλευσις τοῦ ἐνὸς λαοῦ ὑπὸ τοῦ ἄλλου. Πόσον δύσκολος, διὰ νὰ μὴ εἶπω ἀδύνατος εἶναι ἡ πραγματοποίησις τῆς πρώτης καὶ τῆς τελευταίας ἰδίᾳ ἐκ τῶν προϋποθέσεων τούτων—ἡ ἀνισότης τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν ἢ γυνῶσα τὰ «ἄδικα» καὶ «ἀνήθικα» μέσα κατισχύσεως εἶναι καὶ ἔσεται ἐν ἀναμφισβήτητον φυσικὸν γεγονός—τὸ ἀντιλαμβάνεται πᾶς τις.

Παρ' ὅλα ταῦτα οὐδαμῶς καταδικάζομεν τὰς πανειρηνιστικὰς προσπάθειάς. Ζητοῦν τὸ ὅλον διὰ νὰ ἐπιτύχουν ἐν μικρὸν μέρος. Ἐπιδιώκουν τὸν ἐξοβελισμόν τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ ἐρικτοῦ ἐξευγένισίν του, τὴν ἐν αὐτῷ ἐξασθένισιν τῆς κακοήθους ὁρμῆς τῆς συντηρήσεως τῶν ἐθνῶν πρὸς ὄφελος ἰδίᾳ τῆς ὁρμῆς τῆς διακρίσεως καὶ τὴν καθοδήγησιν τῆς τελευταίας ταύτης πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ἐκείνην, ἐν ἣ ἡ ἐθνικὴ διάκρισις δὲν ἐπιζητεῖται τόσον δι' αἱματηρῶν νικῶν ὅσον δι' εὐγενῶν ἔργων, δι' ἐφευρέσεων καὶ ἀνακαλύψεων, διὰ τῆς προαγωγῆς τῆς ἐπιστήμης καὶ καλλιτεχνίας. Καταφέρονται κατὰ τοῦ πολέμου, διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν βελτίωσιν τῶν ὅρων τῆς διεξαγωγῆς του, ἰδίως τὴν ἀποφυγὴν βαρβάρων καὶ ἀπανθρώπων πολεμικῶν μέσων, ἐντελῶς ἀναξίον τῆς λεγομένης πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος.

Ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν ἀποτελεῖ ἀναμφιβόλως μίαν καλὴν ἀπαρχὴν συστηματικῆς πανειρηνιστικῆς ἐνεργείας καὶ θὰ δυνηθῇ, ἐλπίζομεν, νὰ ἐπιτύχη πολλὰ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς τοῦ ἐξανθρωπισμοῦ καὶ ἐξευγενισμοῦ τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ. Αἰ συνθῆκαι ὑφ' ἃς συνέστη, μετὰ ἓνα μακρόν, καταστρεπτικόν, ἐξαντλητικόν ἱμπεριαλιστικὸν πόλεμον εἶναι προφανῶς λίαν εὐνοϊκαί. Πέραν ὅμως τοῦ ἀσθενοῦς μετριάσμοῦ τῆς ἱμπεριαλιστικῆς ὁρμῆς δὲν θὰ δυνηθῇ, φοβούμεθα, νὰ προχωρήσῃ ἢ εὐεργετικὴ τῆς δράσεως (').

V. Συμπέρασμα.

Ἐπεχειρήσαμεν ὅπως παρουσιάσωμεν ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ τὴν ἱμπεριαλι-

(¹) Δὲν παρήλθιν ἢ πενταετία μόλις ἀπὸ τοῦ τρομεροῦ αἱματοκυλισματος τῆς Εὐρώπης καὶ ἤρχισε προβάλλων ὁ πρῶτος μεταπολεμικὸς εὐρωπαϊκὸς ἱμπεριαλισμὸς, φυσικῶς τῷ λόγῳ ἐκεῖ ἐνθα τὰ πολεμικὰ πλήγματα δὲν ἦσαν πολὺ βαθέα καὶ ἡ ἐπούλωσις των ἦτο εὐχερῆς. Ὁ ἰταλικὸς ἱμπεριαλισμὸς θὰ ἦτο ἀστεῖον νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἔξαψιν μιᾶς μόνης προσωπικότητος, τοῦ Mussolini, ὡς νομίζουσι πολλοί. Ὁ Mussolini δὲν ἐδημιούργησε τὸν σύγχρονον ἱμπεριαλισμὸν τῆς Ἰταλίας, ἐδημιουργήθη μᾶλλον ὑπ' αὐταῦ. Οὐδεὶς θὰ ἐγένετο σήμερον λόγος περὶ ἰταλικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ τοιαύτης ἐντάσεως ἂν ἡ Εὐρώπη δὲν ἦτο τόσον κεκμηκυῖα καὶ ἂν ἡ Ἰταλία δὲν ἐξήρχετο ἐκ τοῦ μεγάλου πολέμου με ἐλαχίστας σχετικῶς θυσίας ἀλλὰ καὶ με σχεδὸν κενὰς τὰς χεῖρας κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἄλλας ὑπερκεκορησμένας νικητοῖας Μ. Δυνάμεις.

στικὴν ὁρμὴν ἐν ὅλῃ τῆς ὄχι μόνον τῆ ἱστορικῆ ἀλλὰ καὶ ψυχολογικῆ ἐξελίξει. Ἐρχίσασμεν ἀπὸ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς, τὴν ὁρμὴν τῆς συντηρήσεως καὶ τὴν ὁρμὴν τῆς διακρίσεως τῶν ἀτόμων, διὰ τὰ προχωρήσωμεν κατόπιν εἰς τὰς ἰδίαις ὁρμᾶς τῶν ομάδων καὶ τὰ καταλήξωμεν εἰς τὴν σκέψιν ὅτι ὅπως τὰ ἄτομα οὕτω καὶ αἱ ομάδες—εἴτε αὐτομάτως διαμορφούμεναι, εἴτε τῇ ρητῇ δηλώσει τῆς βουλῆσεως τῶν μελῶν σχηματιζόμεναι— διατηροῦνται εἰς τὴν ζωὴν μόνον ἐφ' ὅσον περικλείουν ἐν τῇ ψυχῇ των ἐπαρκῶς ἰσχυρὰν τὴν πρώτην ἐκ τῶν δύο τούτων ὁρμῶν, ἀναπτύσσονται δὲ ἀφ' ἑτέρου, προάγονται καὶ μεγαλώνουν ἐφ' ὅσον περικλείουν τὴν δευτέραν καὶ ἀναλόγως τῆς ἐντάσεώς της. Εἶδομεν ὡσαύτως ὅτι αἱ αὐταὶ ὁρμαὶ ἔφερον εἰς φῶς τὸ κράτος καὶ ὅτι ὑπὸ αὐτῶν ἐμφορούμενον τοῦτο ἐξαπλοῦται εἰς βάρος ἄλλων κρατῶν, ἐνίοτε μάλιστα μέχρι τοῦ σημείου ὥστε τὰ προσεγγίξῃ πρὸς τὴν κοσμοκρατορίαν. Τέλος ἐγνωρίσαμεν τὴν ἐξέλιξιν τῶν ὑπὸ τῶν ἀτόμων, ομάδων καὶ κρατῶν χρησιμοποιουμένων μέσων ἱκανοποιήσεως τῶν δύο τούτων ὁρμῶν ἀπὸ τῶν ὁμοτέρων καὶ ἀγριωτέρων μέχρι τῶν ἀπολύτως ἠθικῶν καὶ ἐντίμων, τὰ ὅποια ἀτυχῶς οὔτε ἠτύχησεν, οὔτε εἶναι πιθανὸν ὅτι τὰ εὐτυχῆσῃ τὰ γνωρίσῃ ἢ ἀνθρωπότης εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον.

Ὅπως τὰ ἄτομα καὶ αἱ ομάδες οὕτω καὶ τὰ κράτη εἶναι φύσει ἄνισα. Δὲν εἶναι προικισμένα μὲ τὰς αὐτὰς ἱκανότητας καὶ τὴν ἰδίαν θέλησιν, οὔτε ἔχουν τὰ αὐτὰ ὄνειρα καὶ ἰδανικά. Καὶ τὰ μὲν καὶ τὰ δὲ ἀνέρχονται τὴν ἀνάστη πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους ὁδόν, τὴν μεστὴν πάσης φύσεως προσκομιμάτων καὶ ἐμποδίων. Τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν ἀποκάμνουν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ δρόμου, δὲν ἔχουν δυνάμεις τὰ προχωρήσῃν περισσότερον, δὲν «θέλουν» τὰ προχωρήσῃν περισσότερον. Τινὰ μόνον διαπνεόμενα ἀπὸ μεγαλυτέραν ὁρητικότητα, ἔχοντα περισσότεραν ζωὴν ἐντὸς των, ἰσχυρατέραν θέλησιν, ὑψηλότερα ἰδανικά προχωροῦν πρὸς τὰ ἄνω, διαγκωνίζου ἐν ἀνάγκῃ τὰ πρῶτα, πατοῦν ἐπὶ τῶν σωμάτων των, τὰ χρησιμοποιοῦν πολὺ συχνὰ ὡς μεταφορικὰ μέσα καὶ κατορθώνουν τέλος τὰ ἀνέλθουν εἰς τὰς χαμηλὰς τοῦ ὄρους κορυφάς. Ἐκεῖ σταματοῦν διὰ τὰ ἐπισκοπήσῃν τὸ περιβάλλον καὶ ἀναμετρήσῃν τὰς δυνάμεις των. Τὰ περισσότερα εὐρίσκοντα αὐτὰς ἀνεπαρκεῖς πρὸς ἐξακολουθήσῃν τῆς ἀνόδου δὲν προχωροῦν ἐπὶ πλέον. Εἶναι ἄλλως τε ὅπωςδὴποτε ἱκανοποιημένα ἐκ τῆς διανυθείσης ἀποστάσεως. Δὲν συνωστίζονται πλέον παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους μετὰ τῶν ἄλλων, ὑποπόδια τῶν ἄλλων, μὴ δυνάμενα τὰ προσατενίσῃν πρὸς τὰ κάτω ἀλλὰ μόνον πρὸς τὰ ἄνω, ἔτοιμα τὰ κατασυντριβοῦν ὑπὸ τοῦ πρώτου τυχόντος ἐπιδρομέως. Ἀντιθέτως ἔχουν εἰς τὴν θέσιν των ταύτην ἐπαρκῆ ἐλευθερίαν κινήσεων, πολλὰ ὀχυρὰ πρὸς προάσπισίν των καὶ ἄλλους κάτωθεν των πρὸς ἱκανοποίησιν εἰς βάρος των τῶν ὁρμῶν των τῆς συντηρήσεως καὶ διακρίσεως. Βεβαίως δὲν εἶναι αἱ κορυφαὶ εἰς τὰς ὁποίας ἔφθασαν τὸ τέρμα τῆς πορείας ἐνὸς ἀτόμου, μιᾶς ομάδος, ἐνὸς κράτους ἐν γένει, εἶναι ὅμως τὸ τέρμα τῆς ἰδικῆς των πορείας. Μετὰ δέους στρέφουν βλέμματα πρὸς τὰς πανυψήλους κορυφάς, πρὸς τὰς ἀδιαβάτους λόγγμας των, πρὸς τοὺς ἀπορροῶνας βράχους των. Τοὺς τρομάζει ἢ ἀνεπάρκεια τῶν ἐφοδίων των, τοὺς συγκρατεῖ ὁ κίνδυνος μήπως κατασυντριβοῦν ἐπιχειροῦντες τὴν δύσκολον ἀνάβησιν.

Ἡ ἀνοδος εἰς τὰς ὑψηλοτέρας κορυφὰς δὲν ἐπιφυλάσσεται ἢ εἰς ἐλάχιστα

μόνον κράτη, ὅπως δὲν ἐπιφυλάσσεται ὡσαύτως παρὰ εἰς ἐλάχιστα ἄτομα κοι-
 νωνίας τινός. Εἶναι τὰ κράτη καὶ τὰ ἄτομα τὰ ἔχοντα τεραστίας ἠθικὰς καὶ ὑλι-
 κὰς δυνάμεις, χαλυβδίνην θέλησιν, τὴν μεγαλυτέραν ἐπιτηδειότητα. Ὅσον ὅμως
 προχωροῦν τὰ προνομοῦχα ταῦτα πρὸς τὴν ἀνωτέραν κορυφὴν, τόσον ὁ μοναδι-
 κὸς δρόμος καθίσταται στενώτερος καὶ συνεπῶς ὁ διαγκωνισμὸς δριμύτερος. Νὰ
 φθάσουν ἐπίσης ὅλα εἰς τὸ τέρμα καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν αὐτόφι εἶναι φυσικῶς ἀδύ-
 νατον· εἶναι πολὺ περιορισμένη ἡ ἐπιφάνεια τῆς κορυφῆς ὥστε νὰ δύναται νὰ
 περιλάβῃ ὅλους. Κατ' ἀνάγκην πρέπει ἢ νὰ περιορισθοῦν, ἐκουσίως ἢ ἀκουσίως ἀδι-
 άφορον, εἰς τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν πρὸς στιγμὴν κατέχουν καὶ νὰ μὴ ζητοῦν νὰ
 προχωρήσουν περισσότερο, ἀφήνοντα τοῦτο εἰς τοὺς ἰκανωτέρους ἐξ αὐτῶν, ἢ ἂν
 ὅλα εἶναι ἐξ ἴσου ἰσχυρά, ἰκανὰ καὶ ἐπιτήδεια νὰ παραιτηθοῦν ἐκ συμφώνου τῆς
 κορυφῆς καὶ νὰ ἀρκεσθοῦν εἰς τὴν ὑψηλὴν ἄλλως τε θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρί-
 σκονται καὶ ἢ ὁποία τόσον ἀρίσταται τῆς τῶν ἄλλων. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἐπετεύ-
 χθη τοῦτο διαβιοῦν τὰ περὶ τὴν ὑψηλοτέραν κορυφὴν εὐρισκόμενα κράτη ἐν ἁρμο-
 νίᾳ πρὸς ἄλληλα, περιορίζονται εἰς τὴν ρύθμισιν ὅσον τὸ δυνατόν καλύτερον τῆς
 ὀριστικῆς ἐκεῖ ἐγκαταστάσεώς των καὶ τέλος εἰς τὴν ἀπόκρουσιν τῆς ἀποπειρας
 νεηλύδων—πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιτυγχάνεται βέβαια ἐπ' ἀπειρον—προσπα-
 θούντων νὰ τὰ φθάσουν εἰς τὴν ὑψηλὴν των θέσιν, ἴσως καὶ νὰ ἐξιχθοῦν μέχρι
 τῆς κορυφῆς ἣτις δι' αὐτὰ ὑπῆρξεν ἀνέφικτος. Ἐφ' ὅσον ὅμως δὲν ἐπετεύχθη
 τοῦτο, ὅπερ καὶ τὸ συνηθέστερον, ἐντείνονται οἱ ἐπὶ τῶν ἀπορρώγων ἐκείνων βρά-
 χων ἀγῶνες τῶν ὀλίγων ἰσχυρῶν μέχρις ὅτου ἐν μόνον προσεγγίση εἰς τὸ τέρμα,
 τὰ δὲ ἄλλα παραμερίσουν ἐξησθενημένα ἢ συντριβοῦν, ἂν δὲν συμβῇ τοῦτο μὲ
 ὅλα τὰ διαγωνιζόμενα πρὸς ὄφελος τῶν μετ' αὐτὰ ἀνερχομένων.

Ἡ ἴδια ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται ἀπὸ αἰῶνων. Ἄσυνειδήτως ἔρχονται εἰς
 τὸν νοῦν τοῦ μελετητοῦ οἱ τόσον χαρακτηριστικοὶ λόγοι τοῦ Dante (De Monar-
 chia I. in fine) « O genus humanum, quantis procellis atque jacturis
 quantisque naufragiis agitari te necesse est, dum bellua multorum capi-
 tum factum, in diversa conaris intellectu aegrotas utroque, similiter et
 affectu».